

Kant'ın Anlama Yetisi ve Akıl Ayrımının Plotinos'un Ruh ve Tin Hipostazları ile Karşılaştırılması

[A Comparison of Kant's Distinction between Understanding and Reason with Plotinus' Hypostases for Soul and Spirit]

Batuhan AKGÜNDÜZ *

Selçuk University

Received: 17.06.2020 / Accepted: 28.06.2020

DOI: .....

Research Article

Abstract: The primary purpose of this paper is to examine the origins of Kant's attempt to systematization of metaphysics through Plotinos' metaphysical system. In accordance with that, the article contrasts Kant's distinction between understanding and reason, and the status he ascribes to transcendental reflection, with Plotinos' discrimination between soul and spirit hypostasis together with the status he ascribes to Universal Soul. In this respect, the article examines Plotinos' concepts of soul and spirit as the knowing ability of individuals. The secondary purpose of this article is to attempt, by giving Plotinos' metaphysical system as a good example, to criticize Kant's claim that metaphysics has not emerged as a science up until his time. Thus, the article examines both the influence of Plotinos on Kant's effort to systematize the metaphysics and the status of metaphysics as a science in Plotinos' system.

Keywords: Kant, Plotinos, understanding, reflection, reason, Soul, Universal Soul, Spirit.

Öz: Bu makalenin ilk amacı, Kant'ın metafiziği dizgeleştirme çabasının kökenlerini Plotinos'un metafizik sistemi üzerinden incelemektir. Bu doğrultuda, temelde Kant'ın anlama yetisi ve akıl arasında gerçekleştirdiği ayrım ve bu noktada aşkınsal refleksiyona verdiği konum, Plotinos'un Ruh ve Tin hipostazları arasında gerçekleştirdiği ayrım ve Evrensel Ruh'a verdiği konum ile karşılaştırılmaktadır. Bu bağlamda Plotinos'un Evrensel Ruh, Ruh ve Tin tasarımları bireyin bilme yetileri olarak ele alınmaktadır. Makalenin ikinci amacı, Kant'ın, metafiziğin kendi zamanına değin bir bilim olarak ortaya çıkmadığına dair iddiasına yönelik bir örnek olarak Plotinos'un metafizik sistemi üzerinden eleştirme girişiminde bulunmaktır. Böylece

* **Author Info:** Res. Assist. – Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy. Alaeddin Keykubat Campus, Selçuklu-Konya, TURKEY.

E-mail: batuhan.akgunduz@selcuk.edu.tr / Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-4019-5776>

To Cite This Paper: Akgündüz, B. (2020). "Kant'ın Anlama Yetisi ve Akıl Ayrımının Plotinos'un Ruh ve Tin Hipostazları ile Karşılaştırılması." *MetaZihin*, 3(1): 41-50.

gerek Kant'ın metafiziği dizgeleştirme çabasında Plotinos'un etkisi araştırılmakta gerekse de metafiziğin bir bilim olarak Plotinos'taki mevcudiyeti incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kant, Plotinos, anlama yetisi, refleksiyon, akıl, Ruh, Evrensel Ruh, Tin.

1. Giriş

Kant'ın felsefe tarihine sunduğu katkıdan, daha iddialı bir ifadeyle felsefe tarihini dönüştürmesinden ya da bir dönem kapatıp yeni bir devre açmasından söz edilirken kendisinin kullandığı meşhur Kopernik analojisi sık sık örnek gösterilir. Öyle ki Kant, buna göre Kopernik'in gök cisimlerinin hareketlerini yıldızlar kümesinin gözlemcinin etrafında dönmesiyle değil de gözlemcinin kendisinin döndürülmesiyle açıklama gayretini, kendisinden önce bütün bir felsefe tarihinde rastlanılan bilgimizin nesnelere uyumlu kılınması çabası yerine—nitekim bu Kant'a göre bu başarısız bir denemedir— nesnelere kendisinin bilgimize uydurulmasının sınanması girişimine benzetmekte, kendisinin bu bağlamda felsefe tarihinde bir Kopernik Devrimi gerçekleştirdiğini savlamaktadır (Kant, 2015: B XVI).

Bu doğrultuda Kant, kendi konumunu—zaten şimdiye kadar kendini ortaya koyamamış olan—metafiziği bu zamana kadar hiç bilinmeyen bir plana göre reform eden kişi olarak belirlemektedir (Kant, 2001: 257). Böylece kendini, daha önce mevcudiyetini kazanmayı başaramamış metafiziğin reformcusu, daha doğru bir ifadeyle kurucusu¹ olarak gösteren Kant, bu hususta Hume'un açtığı yolda onun ortaya koyduğu problemleri bütün bir *saf akıl* yetisi açısından ele aldığını ve eksiksiz olarak evrensel ilkelere göre metafiziğin dizgesini inşa ettiğini iddia etmektedir (Kant, 2001: 261).

Kant, bu amaçla saf aklın ilkelerini *aşkınsal felsefe* adını verdiği yöntemle ortaya koymaktadır (Kant, 2015: B 27). Saf akıl, *öğeler öğretisi* ve *yöntem öğretisi* şeklinde ikiye ayırarak ele alan Kant (2015: B 29), öğeler öğretisinin ikinci bölümünde *aşkınsal mantık* üzerinde durmakta ve onu, *aşkınsal analitik* ve *aşkınsal diyalektik* olarak iki altbölümde incelemektedir.

Böylece Kant, şimdiye değin bilim olarak ortaya çıkmadığını iddia ettiği metafiziği -bir anlamda mantığa indirgeyerek- anlama yetisi (*Verstand*) ve akıl (*Vernunft*) üzerinden ele almakta ve bu sayede onu, ilk defa şahsının dizgeselleştirdiği iddiasında bulunmaktadır. Bununla birlikte Kant'ın bu cesur yaklaşımının *kökenlerini*, Plotinos'ta

¹ Öyle ki Kant'ın temel iddiası, daha önce var olmayan metafiziği varlığa getirmek, doğurmak, yani kurmaktır.

bulmak mümkündür. Nitekim Plotinos'un metafiziği de—Kant'ın sözünü ettiği—insan aklını,² ruh ve tin³ evreleri üzerinden ele almaktadır. Diğer taraftan Plotinos için Tin (akıl)—Kant'ın düşüncesinin aksine—yanılsamalar üretmekten ziyade insanın kendi içindeki hakikatine erişmesini mümkün kılmaktadır. Öyle ki zihin (ruh); tin sayesinde bilinci edimselleştirmekte, onu bir iç aynaya dönüştürmekte ve karşısındaki nesnelere yansıtılmaktadır (Hadot, 2016: 27). Bu konuda ilerlemeden evvel, öncelikle Kant'ın anlama yetisi ve akıl ayrımına temas etmekte yarar vardır.

2. Kant'ta Anlama Yetisi ve Akıl Ayrımı

Kant, bilme düzeylerini, temelde anlama yetisi ve akıl olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu hususta, *Arı Usun Eleştirisi'*nde, aşkınsal analitik kısmında anlama yetisi; aşkınsal diyalektik kısmında ise akıl ele alınmaktadır. Kant'a göre aşkınsal analitik, bize, zihnin *apriori* olanaklı bir deneyimin biçimini incelemekten daha fazlasını yapamayacağını⁴ ve nesnelere bize verilmesinin biricik alanı olarak duyarlılığın (*sinnlichkeit*) sınırını hiçbir zaman için aşamayacağını göstermektedir (Kant, 2015: B 303). Bu bağlamda, Kant için anlama yetisi, bir görü yetisi olmaktan ziyade, duyarlık aracılığıyla verilen, uzay ve zaman algı formlarıyla işleyen, bilgisi kavramlar yoluyla elde edilen ve bu nedenle gidimli olan alandır (Kant, 2015: B 93). Bu hususta Kant, bir nesneyi *düşünmek* ile bir nesneyi *bilmek* arasında ayırım yapmakta ve kavram yoluyla nesnenin düşünüldüğünü, duysal görü yoluyla ise nesnenin verildiğini belirtmektedir (Kant, 2015: B 146). Başka bir deyişle: “Anlama yetisi görüler edinmez, ama görüler üzerine düşünür.” (Kant, 2001: 288).

Bu doğrultuda anlama yetisi, kavramlar kurma ve yargılayarak düşünme vasıflarına sahip bulunmaktadır (Heimsoeth, 2016: 82). Kant zihnin düşünme edimini ortaya koyabilmek adına çeşitli örnekler vermektedir. Sözelimi: “*Hava esnektir*” önermesi ilkin algı yargısına bağlıdır; iki duyumun birbirine bağlanmasından ibarettir. Oysa ona deneyim yargısı demek istiyorsak onu evrensel olarak geçerli kılacak bir koşul vermek gerekecektir (Kant, 2001: 299). Başka bir deyişle anlama yetisi, öznel olarak geçerli olan algı yargılarını aşmakta ve nesnel olarak geçerli olan deneyim yargılarına ulaşmaktadır. Kant, bunun sonucunda elde edilen anlama yetisinin saf kavramlarını, Aristoteles'e bağlı kalarak *kategoriler* olarak adlandırmaktadır. Böylece anlama yetisi,

² Burada akıl, aşkınsal diyalektik bölümünde ele alınan dar ve özel anlamından ziyade, bağıntılar ve yasalar kuran yeti olarak geniş anlamda kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Heimsoeth, 2016: 69-70.

³ Plotinos'un kullandığı *Nous* terimini, Inge'nin haklı yorumundan yola çıkarak, Tin olarak çevirdim. Inge'nin yorumu için bkz. Inge, 1918a: 38.

⁴ Başka bir deyişle aşkınsal analitik, bir ampirik dünya anlayışını *apriori* olarak ortaya koymayı amaç edinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wood, 2009: 65.

temelde uzay ve zaman *apriori* algı formlarının, kategoriler aracılığıyla verilmesini ve bilgiye dönüştürülmesini sağlayan zemindir.

Ancak diğer taraftan Kant'a göre insan, bu alanla sınırlı kalmamakta, kendisine deneyimin ötesine geçecek ve böylece anlama yetisi ile ele alınamayacak sorular sormaktadır. Kant, deneyime aşkın olan bu soruların akıl tarafından sorulduğunu ve soruların kapsamı ile ilgili herhangi bir sınır çizilmediği için bunların zihnin sınırlarını aşacak biçimde sonsuz sayıda olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle insan, deneyime aşkın sonsuz sayıdaki sorulara temel ilkeler ortaya koyarak çözüm bulma arayışına girmiştir; ancak bir kez deneyim alanı aşıldığı için bu ilkeler gerekli dayanaktan yoksun kalmış ve neticede akıl, bulanıklık ve çelişki içine düşmüştür (Kant, 2010: A VIII). Kant, bu sorulara örnek olarak *Tanrı, özgürlük ve ölümsüzlük* temalarını ele almaktadır (Kant, 2010: B XXX).

Kant, aklın bu genel vaziyetine aşkınsal diyalektik başlığı altında temas etmektedir. Buna göre akıl, temelde yanılısma üreten⁵ bir yetidir. Dahası, akıl görünümün gerecini işleyen, birliğe getiren en yüksek yeti olarak (Kant, 2015: B 355) nesnel temel ilkeler görünüşünü taşımaktadır (Kant, 2015: B 353). Nitekim anlama yetisinin kurallarla işlediği yerde akıl, ilkeler yetisi olarak ele alınmak durumundadır (Kant, 2015: B 356). Bu aynı zamanda, aklın anlama yetisine yönelmesini ve ondaki bilgi çokluğuna *apriori* birlik vermesini olanaklı kılmaktadır (Kant, 2015: B 359).

Bununla birlikte aşkınsal diyalektik, bilimlerin bilgisinin olumlu ölçütlerini ortaya koymaktan ya da izah etmekten ziyade paradoks olarak bir *görüntü mantığı* yerleştirmekte; insan akılı bu yanılısamadan kaçamamaktadır. Dahası, onu yanılısma olarak kabul etse dahi ortadan kaldırması mümkün değildir, yani anlama yetisi koşullar yığını içinde olup biterken akıl, zihnin sınırlarının ötesinde koşulsuz olanı aramaktadır (Heimsoeth, 2016: 98).

Anlama yetisi ve akıl arasındaki ayrımı ortaya koymak isteyen Kant, bu bağlamda bir tür analogi kurmaktadır. Buna göre anlama yetisi, bir ada ülkesidir ve doğanın kendisi tarafından değişmez sınırlarla kuşatılmıştır ancak buna karşın etrafı yanılısamanın asıl yuvası olan geniş ve fırtınalı bir okyanus tarafından sarılmıştır; o okyanustur ki keşif yolculuğuna çıkan hayalperest denizciyi boş umutlara düşürmektedir (Kant, 2015: B 294-B 295). Eşdeyişle aklın ürettiği kavram, hiçbir edimsel deneyimde karşılık bulamamakta, deneyimle sınırlanamamaktadır; nitekim zihnin *anlamaya* hizmet ettiği yerde akıl, *kavrama* üzerinde durmaktadır (Kant, 2015: B 367).

⁵ Kant'a göre aklımızda yer alan bu yanılısamayı deşifre etmek, onun tarafından kandırılmamızın önüne geçecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rohlf, 2010: 195.

Bununla birlikte Kant, anlama yetisinden akla geçişi ya da deneyim ötesine sıçramayı aşkınsal refleksiyon üzerinden izah etmektedir. Başka bir deyişle Kant'ın, anlama yetisi ile akıl arasında aşkınsal refleksiyonu konumlandığını belirtmek gerekmektedir. Kant, refleksiyon ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Üzerine düşünme (reflexio) nesnelerin kendileri ile doğrudan doğruya onlardan kavramlar elde etmek için ilgilenmez; ama anlığın bir durumudur ki, ilkin kavramları saptamanın öznel koşullarını ortaya çıkarmak için yola çıktığımızı imler. Verili tasarımların değişik bilgi kaynaklarımız ile ilişkilerinin bilincidir, ve ancak bu bilinç yoluyla ki bu kaynakların birbirleri ile ilişkileri doğru olarak belirlenebilir. (Kant, 2015: B 316)

Bu doğrultuda Kant, refleksiyonu; mantıksal refleksiyon ve aşkınsal refleksiyon olarak ikiye ayırmaktadır. Mantıksal refleksiyon, kavramlara dair gerçekleştirilen salt bir karşılaştırmadır; verili tasarımların ait oldukları bilgi yetisi tamamen soyutlanmıştır ve böylece burada tasarımlar türdeşdir (Kant, 2015: B 318). Diğer taraftan verili tasarımların ait oldukları bilgi yetisinin ayırt edilme edimi aşkınsal refleksiyon olarak adlandırılmaktadır. Aşkınsal refleksiyon, tasarımların ait oldukları bilgi yetisi ile karşılaştırarak saf anlama yetisi ile duyusal görü arasındaki ayrımı yapma hususunda bir ayırt etme edimidir (Kant, 2015: B 317). Başka bir deyişle mantıksal refleksiyon nesnel ve şeylerden ziyade yalnızca kavramlarla ilgilenmekte, bu bağlamda, bilincin -dış dünyadaki kökeninden ve bağlantısından bağımsız biçimde- yalnızca formal mantıksal içeriğini işletmektedir ki bu yönüyle dünyada yer alan insanı kapsamaktan uzaktır, diğer taraftan bu kapsama görevi— anlama yetisi ve akıl arasında geçiş vazifesi görmesinden ötürü— nesnelere bağlantı kuran aşkınsal refleksiyon tarafından gerçekleştirilmektedir (Balanovski, 2018: 17-27).

Bu bağlamda Kant, *aynılık ve ayrılık; bağdaşma ve çatışma; iç ve dış; özdek ve biçim*⁶ kavramlarının ait oldukları yerler için bir geçiş aşamasının, yani aşkınsal refleksiyonun gerekli olduğunu dile getirmektedir. Öyle ki aşkınsal refleksiyon ayırt etme niteliğinden yoksun bırakıldığında -Leibniz örneğinde görüldüğü gibi- görüngüler kendinde şey ile karıştırılarak aşkınsal amfibolilerle karşılaşılabilecektir (Kant, 2010: B 325- B 326). Nitekim nesnelere, salt algı formları olan uzay ve zaman aracılığıyla ortaya çıkan görüngülerken⁷ amfiboli ise bu refleksiyon kavramlarının, nesnelere duyulardan

⁶ İlgili kavramlar için bkz. Kant, 2015: B 319; B 320; B 321; B 322; B 323.

⁷ Böylece kendinde şeyin belirlenebilirliği -ve dolayısıyla bilinebilirliği- de ortadan kalkmaktadır; nitekim yalnızca görüngüler belirlenebilmektedir: "Ama kendilerinde şeyler üzerine arı anlık yoluyla sentetik olarak bir şeyler söyleyebilseydik bile (ki bu hiç kuşkusuz olanaksızdır), gene de bu kendilerinde şeyleri temsil etmeyen görüngüler ile ilgili olmazdı. Öyleyse son durumda aşkınsal üzerine düşüncede kavramlarımızı her zaman yalnızca duyarlığın koşulları altında karşılaştırmak zorundayım, ve böylece uzay ve zaman kendilerinde şeylerin değil ama görüngülerin belirlenimleri olurlar; kendilerinde şeylerin ne olabilecekleri

bağımsız kullanabilmeye olanak tanıyacak şekilde yanlış konumlandırılmasını ifade etmektedir (Kant, 2010: B 336). Böylece, saf anlama yetisinin bu yanlışlamalı genişlemesi, *aşkınsal* olandan *aşkın* olana, yani Kant'a göre bilginin sınırlarını aşan akla geçişi olanaklı kılmaktadır. Bu nedenle Kant'ta anlama yetisi ile akıl arasındaki bağlantının aşkınsal refleksiyon ile sağlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

3. Plotinos'ta Ruh ve Tin

Plotinos'ta zihin, bellek, algı ve duyu yetileri Ruh'un yaşamının belli aşamasında ortaya çıkmaktadır (Bréhier, 1967: 55). Ona göre zihin, Ruh'un tam ve muntazam seviyesi olarak algılanabilir dünya ile tin arasında ele alınmaktadır (Bréhier, 1967: 81). Bu hususta Émile Bréhier, Plotinos'ta zihnin üç ana işlevinin bulunduğunu belirtir. Buna göre, zihin ilk olarak algılamalarımızdan türeyen görüntüleri kullanarak birleştirme ve bölme görevi görmektedir, ikinci olarak o, duyarlık verimizi düşünülebilir idealardan etkilenen kavramlarla ilişkilendirmekte ve son olarak şimdi ve mevcut olan görüntüleri geçmiştekilerle tanımlamaktadır; böylece Plotinos'ta zihin gidimli ve bağlayıcıdır (Bréhier, 1967: 81). Bir başka Plotinos uzmanı olan W. R. Inge ise bu hususta, Bréhier gibi, Plotinos'ta zihnin; deneyim verilerini ayırma, dağıtma ve yeniden birleştirme işlevi olduğunu belirtmektedir (Inge, 1918a: 37-38). Plotinos, algının, gördüğünü zihne iletmesi hususunda Sokrates üzerinden örnek verir. Buna göre algı bir adamı görür, bunu zihne iletir, zihin "*bu kim?*" diye sorana kadar sessiz kalır ama bir kez sorduktan sonra hafızasını tarar ve tanıdığı biriye "*bu Sokrates'tir.*" der (Plotinus, 1956: V, 3, 3). Bu doğrultuda Plotinos, algı ve bellek üzerine incelemelerde bulunduğu bir yerde zihinle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmaktadır:

Tin, nesnesini kavrar ya da kavramaz. Hata mümkün değildir. Kabul etmeliyiz ki aynısı bizde mevcuttur: tinin nesnesiyle ya da daha açık bir ifadeyle, bizdeki tinsel alemle temasa geçsek de geçmesek de buna aynı anda sahip olmak ve kullanmamak mümkündür. Böylece kendinde hazır bulunanın bağlantısına ait olanın sınırlarını çizdik. Bir kısım özelde Ruh'a ait olan tezahürü için cisme ihtiyaç duymazken; bir grup cismin tabiatına sahiptir ve cisimden ayrı asla var olamaz ve zihin, Algı-İzlenimlerimizin üzerinden geçen yargı olarak, İdeal-Formların görüsünün eşliğindedir, onları bir karşılık veren duyumsama ileymiş (yani bilinçleymiş) gibi görür; bu son her ne olursa olsun Gerçek Ruh'taki zihnin hakikatidir. Zihin için hakikat kavrayış edimidir: tezahürlerinin çoğunda dışın iç tarafı özümsemesi ya da onunla birleşmesidir. (Plotinus, 1956: I, 1, 9)

Görüldüğü üzere Plotinos'ta bellek ve görüntü zihne aittir. Nitekim Tinsel alem zamanın üstünde yer almaktadır (Inge, 1918b: 226). Ancak bu noktada Ruh'un zamanın

---

konusunda hiçbir şey bilemem, ne de bilmem gerekir, çünkü bir şey önüne hiçbir zaman görüngüde olduğundan başka türlü gelemez." (Kant, 2010: B 332; B 333)

içinde bulunmadığını bilmek önemlidir; Ruh zamanın içinde olmaktan ziyade bir anlamda zamandır, aynı şekilde Evrensel Ruh da zamanda değildir; zamanı üretir, dahası, bireysel ruhlar dahi zamanın içinde değildir yalnızca etkilenimleri ve etkinlikleri zamandadır (Smith, 2005: 212). Başka bir deyişle Ruh, bir bakıma zamanın kendisidir -ancak Tin zamanı aşmaktadır-. Bununla birlikte Plotinos'ta Ruh ve zaman arasındaki bağlantıya benzer bir ilişkinin -her ne kadar açık olmasa da- Ruh ve uzay arasında da bulunduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu hususta Jose Carlos Baracat Junior, Plotinos'un uzayı maddeden ayırdığını ve zamanla aynı konumda değerlendirdiğini belirtmektedir. Nitekim uzay da tıpkı zaman gibi algılanabilir dünyayı kuşatmaktadır. Böylece uzayın cisim alanına yönelik bu kapsama niteliği, Ruh'un -uzay aracılığıyla- maddi alanı sarmasına da olanak tanımaktadır. Burada dikkatimizi çekmesi gereken husus, her bir gerçeklik derecesinin bir öncesine dayanması gerekliliğidir: Cisim uzay aracılığıyla Ruh'a; Ruh, Tin'e; Tin ise Bir'e bağlıdır (Baracat Jr, 2013: 46-47).

Diğer taraftan Ruh -ya da zihin- ile Tin arasındaki hiyerarşik farka temas etmek gerekmektedir. Öyle ki zihin, görüldüğü üzere, Tin'in alanına girenleri kavramak hususunda yetersiz kalmaktadır (Inge, 1918a: 77). Zihnin konumu, duyuşal dünya ile Tin arasında bir yerde bulunmaktadır (Arslan, 2010: 152). Tin, çıkarsamacı ve bağlantısal düşünen zihinden ziyade entelektüel görü ile kavramakta, temaşa etmektedir (Arslan, 2010: 159). Bu hususta, Plotinos'un *Aşk ve Güzellik* üzerine düşüncelerini irdelemek, entelektüel görü hakkında bize bilgi verecektir. Buna göre, tinsel dünya bizdedir, onu kavrayabilmek için içimize dönmeli; böylece dışarıda duyumsanabilir olanların ardındakine ulaşabilmeliyiz; nitekim içsel bakış ile duyuşal görüdeki dönüşüm karşılıklı bir etkileşime sahiptir (Hadot, 2016: 35). Bu doğrultuda güzelliğe bakmak, farklı bir kavrama seviyesine yükseltir, gözün görüşünü açık uzatır, eşdeyişle tinin görüşüne ulaştırır (Hadot, 2016: 38). Aynı şey *Aşk* için de geçerlidir. *Aşk*, Plotinos için içsel bir deneyim olan temaşa ile ulaşılabilen (Hadot, 2016: 51), güzelliğe eklenen bir kayra (*grace*)⁸ olarak İyi'ye duyulandır (Hadot, 2016: 59). *Aşk*, İyi'dir (Plotinus, 1956: III, 5, 9). Böylece Plotinos'ta sözcülemi bir sanat eserine bakmak, ona yalnızca görme duyusuyla bakmakla yetinmemeyi, ondaki güzelliği görebilecek farklı bir düşünme ve kavrama düzeyini gerektirmektedir. Bu düzey, dolaysız kavrama anlamına gelen entelektüel görüdür.

Ruh ve Tin arasında temel geçiş ise Evrensel Ruh aracılığıyla sağlanmaktadır. Evrensel Ruh, tek ve aynı ruhun kendini her yerde gösterdiği, tek bir anda birçok yerde olduğu bir süreci izah etmektedir (Plotinus, 1956: IV, 3, 3). Başka bir deyişle Evrensel Ruh bireysel ruhlarla hem aynı hem ayrıdır (Arslan, 2010: 136). Böylece bir bakıma

⁸ Bkz. Hadot, 2016: 52.

herkestedir ancak içsel bir düşünme edimi gerektirdiğinden aynı zamanda ayırt edici bir niteliğe de sahiptir. Bu hususta Doğa'nın kendisi de Evrensel Ruh'un Tin'i temaşa etmesinin bir ürünüdür (Arslan, 2010, 120). Yine bu nedenle Doğa, refleksiyonun en alt aşaması olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Doğa'nın kurucusu bir düşünme yetisidir. Diğer taraftan, belirtmek gerekir ki Plotinos'ta Doğa, saf bir formdur. Öyle ki tamamen Ruh -özelde Evrensel Ruh ve böylece zihin- tarafından biçimlendirilmiştir:

Çünkü bu evren Ruh'un içinde hareket eder—nitekim onun için başka bir yer yoktur— aynı zamanda evren, Ruh'un zamanı içinde hareket eder. Çünkü Ruh bir eylemden bir diğer eylemi, birbiri ardına, sırayla gerçekleştirdiğinden, O, eylemle birlikte ardı ardına meydana getirmiştir ve daha öncesinde var olmayana gidimli düşünce ile ilerlemiştir – öyle ki öncesinde ne gidimli düşünce edimselleşmiştir ne de şimdiki yaşam öncesinde olduğu gibidir. O halde, aynı zamanda, yaşam farklıdır ve “farklı” farklı bir zaman içermektedir. (Corrigan, 2005: 21)

4. Sonuç

Kant'ın metafiziği mantıksal dizgede kurgularken bu noktada önemli parçalarından biri olan anlama yetisi (*Verstand*) ve akıl (*Vernunft*) ayrımının kökenine Plotinos'ta rastlanılabilmektedir. Dahası, Plotinos bu doğrultuda metafiziği -Kant'ta olduğu gibi çelişiklere ve bulanıklığa sahip bir alan olarak görüp- mantıksal dizgede yeniden kurgulama ihtiyacı duymamıştır.

Bu hususta Plotinos'ta Tin'in ya da Akıl'ın yanılısma üreten bir yetiden ziyade düşüncenin kendisi olarak çokluğun altındaki birliği mümkün kılan bir ilke anlamında ele alınması ve bu bağlamda Ruh ve Bir ya da Tanrı arasındaki bağlantıyı kurması Plotinos'ta Tanrı dâhil her şeye erişilebilecek bir sistemi olanaklı kılmaktadır. Böylece Kant'ta bilginin imkânı dâhilinde gördüğümüz, *kendinde-şeyin bilinmemesi* problemine Plotinos'ta rastlamak mümkün değildir.

Diğer taraftan Plotinos, zihnin, gidimli bir yeti olarak Ruh'un tam halini ihtiva ettiğini belirtmekte ve ikisini neredeyse özdeş olarak kullanmaktadır. Bu doğrultuda uzay ve zamanı Ruh'a ya da zihne içkin formlar olarak gören Plotinos, bu bakımdan Kant ile benzerlik göstermektedir. Ancak Plotinos, Ruh'u Ruh olarak ele almamızı sağlayan üst derece gerçeklik olarak Tin'i -ya da Akıl'ı- konumlandırırken⁹; Kant, akli, deneyim alanının ötesine sıçrayarak yanılısma üreten bir yeti olarak değerlendirmektedir. Dahası, Plotinos'ta Tin, nihai gerçeklik olarak Bir'e dayanırken (ve/ya Bir'den taşarken)

⁹ Bu hususta, Inge, Tin'in, tek tek insanlarda, bireysel Ruh ile aynı yaşama sahip olduğunu ancak bireysel Ruh'tan farklı olarak daha yüksek bir konumu imlediğini belirtmektedir; bu düşünme düzeyine erişen insan, en büyük Tin ile (Bir ya da Tanrı) sarsılmaz bir birliktelik kurmakta ve aynı zamanda bireyselliğini de korumaya devam etmektedir (Inge, 1918a: viii).

Kant, burada bilgimizin sınırlarını aştığımızı ve bu düzeyde bir bilgiye ulaşamayacağımızı savunmaktadır.

Yine Kant tarafından anlama yetisi ve akıl arasında ayırt edici özelliği ile bir geçiş sağlayan aşkınsal refleksiyonunun, Plotinos'un Evrensel Ruh'unun sahip olduğu niteliklerle paralellik gösterdiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Özellikle Doğa ile birlikte ele alındığında Evrensel Ruh, aşkınsal refleksiyona karşılık gelebilecek bir düşünme yetisi olarak ele alınabilmektedir.¹⁰

Sonuçta Kant'ın anlama yetisi ve akıl ayrımının, Plotinos'un ortaya koyduğu zihin ve akıl (Ruh ve Tin) ikilisinin izlerini taşıdığını söylemek mümkün olduğu gibi aşkınsal refleksiyon ile Evrensel Ruh ve Doğa ikilisi arasında bir benzerlik kurulabilmesi de ihtimal dâhilindedir. Neticede Plotinos'un sisteminin bilgi teorisi hususunda Kant'ın dizgesine nazaran daha az kuvvetli bir iç tutarlılığı ihtiva etmediğini belirtmek gerekmektedir.

5. Kaynakça

Arslan, A. (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi 5: Plotinos, Yeni Platonculuk ve Erken Dönem*

Hıristiyan Felsefesi (Cilt: 5). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Balanovskiy, V. (2018). "What is Kant's Transcendental Reflection?". *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy*, 75 (January): 17-27. DOI: 10.5840/wcp232018751730.

Baracat Jr, J. (2013). "The Concepts of Space in Plotinus." *DoisPontos*, 10(2): 33-54.

Bréhier, E. (1967). *The Philosophy of Plotinus*. Çev. Joseph Thomas. Chicago: The University of Chicago Press.

¹⁰ Nitekim Evrensel Ruh, bireysel Ruh'u kendi içinde barındıran bir yöne sahiptir (Plotinus, 1956: II, 9, 7). Plotinos bu ilişkiyi Aşk üzerinden de ifade etmektedir. Buna göre, Evrensel Ruh, Evrensel Aşk'ı içermektedir ve Ruh'un Evrensel Ruh'a bağlı olması, ondan asla kopmayı içinde kabul edilmesi durumu, bireysel Ruh'un tek ve ayrı Aşk'ı ile Evrensel Aşk arasındaki ilişki için de geçerlidir (Plotinus, 1956: III, 5, 4). Bu bağlamda, bireysel Ruh'un Evrensel Ruh'un içinde benimsenmesi; bireyin özüne, kendi içine ve kendi doğasına -bireysel Ruh aracılığıyla- dönmesi söz konusudur. Böylece Evrensel Ruh, tek tek her insanda ortak olan bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Neticede bireyin Ruh'u ya da zihni aracılığıyla Evrensel Ruh'un içine dönmesini, bir üzerine düşünme edimi olarak okumak yanlış olmayacaktır. Nitekim tam da bu bağlantı (Ruh'un Evrensel Ruh ile ilişkisi) sayesinde, Tin (Akıl) düzeyine ulaşmak mümkün bir hal almaktadır. Nitekim Tin, Ruh'un hayatıdır ve Evrensel Ruh, Tin'den gelmektedir (Plotinus, 1956: IV, 4, 13). Eşdeyişle Akıl, zihnin işleyişini ortaya koymakta ve diğer taraftan evrensel zihin içinde düşünme, insanı Akıl düzeyine ulaştırdığı gibi mevcudiyetini de yine Akıl'dan edinmektedir.

- Corrigan, K. (2005). *Reading Plotinus a Practical Introduction to Neoplatonism*. Indiana: Purdue University Press.
- Hadot, P. (2016). *Plotinos ya da Bakışın Saflığı*. Çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2016). *Kant'ın Felsefesi*. Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Inge, W. R. (1918a). *The Philosophy of Plotinus the Gifford Lectures at St. Andrews 1917-1918* (Volume: II). London: Longmans, Green and Co.
- Inge, W. R. (1918b). *The Philosophy of Plotinus the Gifford Lectures at St. Andrews 1917-1918* (Volume: I). London: Longmans, Green and Co.
- Kant, I. (2001). *Prolegomena*. Çev. James W. Ellington. Indianapolis: Hackett Publishing Company, Inc.
- Kant, I. (2010). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant, I. (2015). *Arı Usun Eleştirisi*. Çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi.
- Plotinus (1956). *The Enneads*. Çev. Stephen Mackenna. Oxford: Faber and Faber.
- Rohlf, M. (2010). "The Ideas of Pure Reason." P. Guyer (Der.), *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason* içinde (s. 190-210). Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, A. (2005). "Eternity and Time." L. P. Gerson (Der.), *The Cambridge Companion to Plotinus* içinde (s. 196- 217). New York: Cambridge University Press.
- Wood, A. W. (2009). *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.